

การประยุกต์ใช้พหุสัจจะเพื่อการดำเนินชีวิตในสังคมปัจจุบัน

An Application for Bāhusacca for Living Contemporary Society

MISS NAN CHO CHO NAING¹

พระราชปริยัติกวี, ศ.ดร.²

พระมหาสุชนันต์ สุขวฑฒโน, ดร.³

บทคัดย่อ

งานวิจัยเรื่อง การประยุกต์ใช้พหุสัจจะเพื่อการดำเนินชีวิตในสังคมปัจจุบัน มีวัตถุประสงค์คือ ๑) เพื่อศึกษาพหุสัจจะในพระพุทธศาสนาเถรวาท ๒) เพื่อศึกษาหลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับพหุสัจจะ ๓) เพื่อศึกษาการประยุกต์ใช้พหุสัจจะเพื่อการดำเนินชีวิตในสังคมปัจจุบัน ในงานวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยเอกสาร (Documentary Research) โดยรวบรวมข้อมูลจากเอกสารชั้นปฐมภูมิ (Primary Source) คือข้อมูลจากพระไตรปิฎกเป็นสำคัญ และข้อมูลจากเอกสารชั้นทุติยภูมิ (Secondary Source) โดยรวบรวมข้อมูลจากคัมภีร์อรรถกถา ฎีกา งานวิจัย และตำราอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัยเรื่องนี้ ผลจากงานวิจัยสรุปได้ว่า

พหุสัจจะ คือ ความเป็นผู้ที่ได้ศึกษาเล่าเรียนมาก ทรงความรู้กว้างขวาง ใสใจสดับตรับฟัง ซึ่งความเป็นพหุสัจจะนั้นมียุคประกอบสำคัญอยู่ ๕ ได้แก่ ๑) พหุสัจจะ ฟังมาก คือได้เล่าเรียนสดับฟังไว้มาก ๒) ธตา จำได้ คือ จำหลักหรือสาระได้ ทรงจำความไว้มั่นยำ ๓) วจสา ปริจิตา คล่องปาก คือ ท่องบทหรือใช้พูดอยู่เสมอจนคล่องแคล่ว จัดเจน ๔) มนसानุเปกขิตา เพ่งขึ้นใจ คือใสใจนึกคิดพิจารณาจนเจนใจ นึกถึงครั้งใดก็ปรากฏเนื้อความเด่นชัด และ ๕) ทิฏฐิยาสุปฏิวิธา ขบได้ด้วยทฤษฎี หรือแทงตลอดดีด้วยทฤษฎี คือ ความเข้าใจลึกซึ้ง มองเห็นประจักษ์แจ้งด้วยปัญญา ทั้งในแง่ความหมายและเหตุผล

ความเป็นพหุสัจจะนั้น เกิดจากหลักธรรมสนับสนุนทั้งภายในและภายนอก คือ ภายในได้แก่ โยนิโสมนสิการ ศรัทธา ปัญญา ศีล และปฏิเวธ ส่วนภายนอกได้แก่ พรโตโฆสเส เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกิดความเป็นพหุสัจจะ และพหุสัจจะนั้นมีอานิสงส์มากมาย แต่สามารถสรุปผลได้คือ ภูมิภาคพหุสัจจะมีอานิสงส์ทำให้เกิดลาภ ทำให้ละอกุศล บรรลุ กุศลธรรม ทำให้บรรลุมรรคผลนิพพานโดยง่าย และ คุฤหัสถ์พหุสัจจะมีอานิสงส์ ทำให้บัณฑิตทั้งหลายสรรเสริญ และ ทำให้เกิดประโยชน์ทั้งโลกนี้และโลกหน้า

ในการศึกษาการประยุกต์ใช้พหุสัจจะเพื่อการดำเนินชีวิตในปัจจุบันนั้น ได้ใช้หลักอริยสัจ ๔ เป็นกรอบความคิดในการวิเคราะห์โดยเริ่มต้นจาก ทุกข์ อันหมายถึงวิกฤตปัญหาต่าง ๆ ที่ส่งผล

¹หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

² อาจารย์ประจำหลักสูตรสันติศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

³ อาจารย์ประจำภาควิชาพระพุทธศาสนา พุทธศาสตร์, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

กระทบต่อคุณภาพชีวิตของมนุษย์ชาติ จากนั้นจึงค้นหา สมุทัย หรือสาเหตุแห่งปัญหาว่าเกิดมาจากแนวทางใด เพื่อให้ได้มาซึ่ง นิโรธ คือภาวะหมดทุกข์หรือหมดปัญหา ก็ได้นำเสนอ มรรค หรือวิธีแก้ไข ปัญหา โดยใช้หลักธรรมทางพุทธศาสนา คือ ‘พหุสัจจะ’ ที่ว่าหลักธรรมนี้จะเป็นส่วนสำคัญหนึ่งที่จะช่วยแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ของมนุษย์ในสังคมปัจจุบัน ซึ่งปัญหาหลัก ๆ เกิดจากคุณภาพการศึกษาและการรับรู้ข้อมูลข่าวสารที่ไหลเข้ามาอย่างต่อเนื่องทำให้ขาดวิจาร์ณญาณ เพราะฉะนั้นจึงต้องนำคุณสมบัติของพหุสัจจะทั้ง ๕ ประการนำไปประยุกต์ใช้ เพื่อให้รู้เท่าทันต่อการปัญหา การเปลี่ยนแปลงของสังคม รวมทั้งการพัฒนาชีวิตที่ยั่งยืนทั้งทางโลกและทางธรรม

คำสำคัญ: การประยุกต์ใช้, พหุสัจ, การพัฒนา, คุณภาพชีวิต

Abstract

This research of three objectives, namely:- (1) to study Bāhusacca in Theravāda Buddhism, (2) to study the Dhamma principles relating to Bāhusacca, and (3) to study an application of Bāhusacca for living in contemporary society. This research is a documentary research, all information gathering form Tipitaka, secondary source form Atthakathā, Commentaries, and another references.

The findings show that is qualities of learned person, widely knowledgeable pay attention to listen which well learnedhood, consisting of five elements that are (1) Bāhusacca: having heard or learned many ideas, (2) Dhatā : having retained or remember them, (3) Vacasā paricitā : having frequently practiced them verbally, having consolidated them by verse, (4) Manasā nupekkhitā : having looked over them with the mind, (5) Diṭṭiyā supativeddhā : having thoroughly penetrated them by view.

Being Bāhusacca gets Dhamma principle inside and outside. In inside are (Yonisomanasikāra) proper attention, (Sadhā) a gift offered through faith, (Pannā) wisdom, (Sila) Morality and (Pativedha) penetration. At outside is (Paratoghosa) listening to other, hearing, listening to the suggestions. These are important things to be Bāhusata and Bāhusacca. Many virtues of the monks' Bāhusacca are happened to good gain, can abandon bad action, attain the fruit of kusala Dhamma, attain the path and fruit of Nibbāna easily. And for the virtues of lay peoples' Bāhusacca are to get praised by scholars and get benefit in present world, next world and attain to the Nibbāna as well.

In the application of Bāhusacca for living in contemporary society, the researcher used the Four Noble Truths for analysis. First ‘dukkha’ the truth suffering meaning is problem crisis have an effect on quality of life of humanity. Then search ‘dukkha sumudaya’ the cause of suffering that happen in order for getting ‘dukkha nirodha’ the key to ending suffering is to remove all desires, using ‘Bāhusacca’ as a path. Bāhusacca, this Dhamma principle is an important thing for sorting out the problems of human quality of life in contemporary society. The main problems are from uneducated knowledge and lack of critical thinking. Therefore, an application property of five elements of Bāhusacca for seeing through the solution with changing society are both in the worldly level and the religious level.

Keyword: Application, Bāhusacca, Living Contemporary Society

1. บทนำ

สังคมปัจจุบันเป็นสังคมโลกาภิวัตน์ มีความเจริญก้าวหน้าอย่างรวดเร็ว โดยเฉพาะทางด้านวัตถุและเทคโนโลยีสารสนเทศ แต่ในทางกลับกันจิตใจของมนุษย์นั้นมีความเสื่อมอย่างมาก ค่านิยมและความประพฤติปฏิบัติที่แสดงถึงความเสื่อมทางจิตใจอย่างเห็นได้ชัดจนหลายประการ เช่น นิยมวัตถุ นิยมความหรูหราฟุ่มเฟือย ยกย่องคนรวย โดยไม่คำนึงถึงว่าจะร่ำรวยมาได้โดยวิธีใด ดังนั้น มนุษย์เกิดการแข่งขัน แข่งแย่งชิงดี เอารอดเอาเปรียบ ไม่คำนึงถึงคุณธรรม จริยธรรม การเอารอดเอาเปรียบ นอกจากเอารอดเอาเปรียบกันเองแล้ว ยังเบียดเบียนรุกรานถึงธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมด้วยความเจริญทางด้านวัตถุเหล่านี้ก่อให้เกิดปัญหาติดตามมาหลายประการ เช่น ปัญหาทางเศรษฐกิจ ปัญหาทางสังคม หรือแม้กระทั่ง ปัญหาทางการเมือง ฯลฯ

พระพุทธศาสนามีหลักคำสอนในการดำเนินชีวิตที่นำพาให้มนุษย์ชาติพบทางออกจากวิกฤติปัญหาในปัจจุบันที่มีความรุนแรงมากขึ้นและหาทางออกได้ยากยิ่ง การเรียน การศึกษา หรือการเรียนมาก รู้มากตามหลักพุทธศาสนา สอนให้คนรู้จักความคุมชีวิตให้ประพฤติในสิ่งที่ควรประพฤติ ละเว้นในสิ่งที่ควรเว้น และไม่ให้มุ่งหมายอยู่แต่ความรู้เพียงอย่างเดียว แต่ให้มุ่งมั่นสร้างความเจริญก้าวหน้าแก่ชีวิต และพัฒนาจิตใจไปพร้อมกัน และหลักธรรมหนึ่งที่สำคัญต่อการแก้ปัญหาดังกล่าวก็คือ พหุสูต

พหุสูตเป็นมงคลข้อที่ ๗ ในมงคล ๓๘ ประการที่เป็นอุดมมงคลในคำสอนของพระพุทธศาสนา คำว่าพหุสูต หรือ พหุสัจจะ เป็นข้อปฏิบัติเพื่อก่อให้เกิดความมีสิริมงคลแก่ชีวิตของชาวโลกทั้งบรรพชิตและคฤหัสถ์ ผู้ที่จะเป็นพหุสูตได้นั้นต้องเป็นผู้เรียนรู้อย่างมาก ทำให้ทรงจำได้มาก จึงมักได้ชื่อว่าเป็นผู้คงแก่เรียนเพราะเรียนและรู้มากจนเป็นผู้เชี่ยวชาญในศาสตร์ต่าง ๆ ที่ตนศึกษาซึ่งช่วยให้ทำ พูดและคิดในศาสตร์นั้น ๆ ได้ถูกต้อง คนที่เป็นพหุสูตนั้นจึงเป็นคนทันสมัย มีความคิดสร้างสรรค์ รู้จักปรับตัวให้เข้ากับสังคม รู้เท่าทันเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นทำให้เป็นคนปกครองตนและผู้อื่นได้และสามารถดำรงอยู่ในโลกได้ด้วยดีมีคุณค่า ดังนั้น การเรียนรู้ จึงมีความสำคัญมาก เพราะจะก่อให้เกิดประโยชน์ต่อการดำเนินชีวิตที่ดี มีความสุขความเจริญต่อตนเอง ครอบครัวสังคม และประเทศชาติ ซึ่งจะได้ผลในภพนี้ และสำหรับภพต่อ ๆ ไป ดังนั้นคนเราจึงแสวงหาความรู้กันทุกยุคทุกสมัย ถึงแม้จะต้องดิ้นรนหาทุนทรัพย์ หุ่่มเทกกำลังกายกำลังใจ ไม่ว่าจะเป็นคนฐานะใดก็ตาม ยิ่งถ้าสามารถฝึกฝนให้เป็นผู้เชี่ยวชาญในศาสตร์ที่ตนสนใจ ก็สามารถนำความรู้นั้นมาทำให้เกิดประโยชน์ต่อตนเองและส่วนรวมได้⁴

เป้าหมายการศึกษา ๓ ระดับ คือประโยชน์ปัจจุบัน ประโยชน์อนาคต และประโยชน์อย่างยิ่ง เป็นการเน้นการศึกษา ๓ ประการคือศีล สมาธิ ปัญญา กระบวนการเรียนการสอนตามหลักพหุสูตเป็นการเรียนการสอนซึ่งมี ๓ ขั้นตอนคือการสร้างศรัทธา การฝึกทักษะภาษาตามหลักพหุสูต การมองตน และการประเมินของกัลยาณมิตรการศึกษาทางธรรม ได้แก่ การได้ยินได้ฟังพระพุทธวจนะคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้ามีอยู่ ๓ ชั้น คือการศึกษาชั้นปริยัติ ปฏิบัติ และปฏิเวธ

⁴ รจิตแก้ว วงศ์พิพัฒน์, การศึกษาเชิงวิเคราะห์ความเป็นพหุสูตของพระอานนท์, สารนิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐), หน้า ๑.

ด้วยเหตุนี้ ผู้วิจัยจึงได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “การประยุกต์ใช้พหุสัจจะเพื่อการดำเนินชีวิตในสังคมปัจจุบัน” เพราะการเป็นพหุสัจจะหรือการได้ศึกษาทรงจำพระธรรมวินัยตลอดทั้งวิทยาการอื่น ๆ มีความสำคัญมากอันจะทำให้เกิดประโยชน์ต่อการพัฒนาสังคมและประเทศชาติ และเพราะเป็นส่วนหนึ่งที่จะส่งเสริมการเผยแผ่ธรรมอันเป็นการดำรงไว้ซึ่งพระพุทธศาสนาให้มั่นคงยาวนานสืบต่อไป

2. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๑. เพื่อศึกษาพหุสัจจะในพระพุทธศาสนาเถรวาท
๒. เพื่อศึกษาหลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับพหุสัจจะ
๓. เพื่อศึกษาการประยุกต์ใช้พหุสัจจะเพื่อการดำเนินชีวิตในสังคมปัจจุบัน

3. วิธีดำเนินการวิจัย

ในวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยเอกสาร (Documentary Research) โดยมีขั้นตอนการวิจัยดังนี้

๑. รวบรวมข้อมูลจากเอกสารชั้นปฐมภูมิ (Primary Source) โดยรวบรวมข้อมูลจากพระไตรปิฎก
๒. รวบรวมข้อมูลจากเอกสารชั้นทุติยภูมิ (Secondary Source) โดยรวบรวมข้อมูลจากคัมภีร์อรรถกถา ฎีกา งานวิจัย และตำราอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัยเรื่องนี้
๓. ศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อตอบปัญหาทางานวิจัยที่ต้องการทราบ
๔. สรุป นำเสนอผลของการวิจัยและข้อเสนอแนะ

4. ผลการศึกษา

๑. พหุสัจจะในพระพุทธศาสนาเถรวาทมีความหมายเป็นไปใน ๒ ลักษณะ ได้แก่ ๑) ความหมายตามรูปศัพท์ คือ พหุสัจจะ มาจากมูลศัพท์เดิมว่า พหุ + สุต กล่าวคือ พหุ แปลว่า มาก, หลาย⁵ และ สุต (สุ + ต) แปลว่า ฟังแล้ว เรียนแล้ว เมื่อแผลงเป็นไทยว่า พหุสัจ หมายถึง คนผู้ได้ยินได้ฟังมาก ศัพท์ว่า พหุสัจจะ นี้ เมื่อลงปัจจัยใน ภาวตัทธิต ตามไวยากรณ์บาลีแล้ว รูปศัพท์จะแปลงเป็น พหุสัจจะ แปลว่า ความเป็นผู้ได้ยินได้ฟังมาก สุต แปลว่า ได้ยินหรือได้ฟัง หมายถึง การเรียนโดยตรง ดังนั้น พหุสัจจะ จึงมีความหมายเหมือนกับพหุสุต⁶ พหุสัจจะ มาจาก พหุสัจ (นาม) แปลว่า การเรียนมาก และหมายถึง การเรียนปิฎก ๓ ได้แก่ พระวินัยปิฎก พระสุตตันตปิฎก และพระอภิธรรมปิฎก⁷ ซึ่งเป็นคัมภีร์สำคัญทางพระพุทธศาสนา

⁵ สุชีพ ปุณฺณานุกาพ, พจนานุกรมศัพท์พระพุทธศาสนา ไทย-อังกฤษ อังกฤษ-ไทย, พิมพ์ครั้งที่ ๘, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑), หน้า ๑๗๓.

⁶ พ.อ.ปิ่น มุทุกันต์, มงคลชีวิต, (กรุงเทพมหานคร: สร้างสรรค์บุ๊คส์, ๒๕๔๙), หน้า ๑๕๒-๑๕๓.

⁷ ชู.ธ. (ไทย) ๒๕/๒๗๑/๑๖๖.

๒) ความหมายที่ปรากฏในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา ว่า ความเป็นผู้มีสุขะมาก ชื่อว่า พหุสัจจะ โดยเนื้อความก็คือความเป็นผู้ฉลาดในกิจนั้น ๆ ที่เกิดขึ้นเพราะเรียนหรือฟังพระพุทธวจนะหรือศิลปะภายนอก^๘

พหุสุตมืองค์ประกอบ ๕ ประการ ได้แก่ เป็นผู้ได้ฟังมาก คือ ศึกษาเล่าเรียนได้สดับ ได้รับฟังไว้มาก ทรงจำไว้ได้ คือ สามารถจดจำหลักการ หรือสาระได้ ทรงจำได้แม่นยำ คล่องปาก คือ ท่องบ่นหรือใช้พูดอยู่เสมอจนแคล่วคล่อง ชื่นใจ คือ ใส่ใจพิจารณานึกคิดจนแจ่มแจ้งในใจ และแทงตลอดดีด้วยทิวฐิติ คือ ขบได้ด้วยทฤษฎี มีความเข้าใจลึกซึ้งประจักษ์ด้วยปัญญาทั้งในแง่ความหมาย และเหตุผล และสามารถแบ่งพหุสุตได้ ๒ ประเภท คือ พหุสัจจะของบรรพชิต และคฤหัสถ์ ซึ่งพหุสุตของภิกษุมีอานิสงส์ ได้แก่ ทำให้เกิดลาภ ทำให้ละอกุศล บรรลุกุศลธรรม ทำให้บรรลุมรรคผล นิพพานโดยง่าย ส่วนพหุสุตของคฤหัสถ์มีอานิสงส์ คือ ทำให้บัณฑิตทั้งหลายสรรเสริญ และ ทำให้เกิดประโยชน์ทั้งโลกนี้และโลกหน้า

๒. พหุสัจจะนั้นเกิดจากหลักธรรมที่เป็นปัจจัยสำคัญภายใน ๕ ประการ และปัจจัยภายนอกอีก ๑ ประการ ได้แก่

ปัจจัยภายใน

๑) โยนิโสมนสิการ (การใช้ความคิดที่ถูกวิธี) คือ การทำในใจโดยแยบคาย มองสิ่งทั้งหลายด้วยความคิดพิจารณาสืบค้นถึงต้นเค้า สาเหตุผลจนตลอดสาย แยกแยะออกพิเคราะห์ดูด้วยปัญญาที่คิดเป็นระเบียบและโดยอุบายวิธี ให้เห็นสิ่งนั้น ๆ หรือปัญหานั้น ๆ ตามสภาวะและตามความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัย โดยไม่เอาความรู้สึกด้วยต้นหาอุปาทานของตนเองเข้าจับหรือเคลือบคลุม ทำให้เกิดความตึงงมและแก้ปัญหาก็ได้ ดังที่พระพุทธเจ้าทรงประทานโอวาท ไว้ว่า “ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรมที่เป็นกุศล อุกุศล ธรรมที่มีโทษ ไม่มีโทษ ธรรมที่ควรเสพ ไม่ควรเสพ ธรรมที่ทราวม ประณีต ธรรมที่เทียบ ด้วยของดำ ของขาว มีอยู่ การทำให้มากซึ่งโยนิโสมนสิการในธรรมเหล่านั้น”^๙

๒) ศรัทธา ศรัทธาเป็นหลักสำคัญประการหนึ่งที่เป็นเบื้องต้น เป็นพื้นฐานทำให้คนเป็นพหุสุตสมบูรณ์ด้วยปัญญา และคุณธรรม ดังที่ปรากฏในมังคลัตถทีปนี มีการอธิบายความเป็นพหุสุตไว้ว่า อนึ่ง พหุสัจจะ ชื่อว่าเป็นมงคล แม้เพราะเป็นเหตุแห่งการทำให้แจ้งซึ่งปรมาตสัจโดยลำดับ สมดังคำที่พระผู้มีพระภาค เมื่อจะทรงแสดงธรรมแก่พราหมณ์ชื่อภารทวาชะ ตรัสไว้ว่า “กุลบุตรผู้เกิดศรัทธาแล้ว ย่อมเข้าไปหา (บัณฑิต), ครั้นเข้าไปหาแล้ว ย่อมนั่งใกล้, เมื่อนั่งใกล้ ย่อมเงียโส, เงียโสแล้ว ย่อมสดับธรรม, ครั้นสดับธรรมแล้ว ย่อมทรงธรรมไว้, ย่อมพิจารณาเนื้อความแห่งธรรมที่ทรงไว้แล้ว, เมื่อเขาพิจารณาเนื้อความอยู่, ธรรมทั้งหลายย่อมทนซึ่งความเพ่งพินิจ, เมื่อความทนซึ่งความเพ่งพินิจแห่งธรรม มีอยู่, ความพอใจย่อมเกิด, เขาเกิดความพอใจแล้วย่อมอุตสาหะ, ครั้นอุตสาหะแล้ว

^๘ อก.จตุกก.อ. (ไทย) ๑/๑๑๖/๑๔๓.

^๙ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๓๐, (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มูลนิธิธรรม, ๒๕๕๖), หน้า ๕๗.

ยอมไต่ตรง, ครั้นไต่ตรงแล้ว ย่อมตั้งความเพียร, เขาเป็นผู้มีตนตั้งความเพียรแล้ว ย่อมทำปรมัตตสังให้แจ้งด้วยกาย และยอมเห็น (แจ้ง) ทางตลอดปรมัตตสังนั้นด้วยปัญญา”¹⁰

๓) ปัญญา ผู้เป็นพหูสูตนั้น ต้องมีความรอบรู้ซึ่งเรียกว่า ปัญญา หรือ ปรัชญา ซึ่งแปลว่า ความรอบรู้ความรู้ทั่วไป ความฉลาดเกิดแต่การเรียนรู้และคิด ปัญญาทั้ง ๓ ประเภทดังกล่าว เป็นธรรมสัมพันธ์เกื้อกูลช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ตรวจสอบซึ่งกันและกันอย่างรอบด้าน เรียกว่า ธรรมสามัคคี เป็นกระบวนการสร้างสรรค์ปัญญาอย่างสมบูรณ์ โดยจัดเป็นกระบวนการเรียนรู้ ที่เรียกว่า พหูสูต ได้ดังต่อไปนี้ ๑) ฟังหมด (พหูสูต) คือ ชอบฟัง ชอบอ่านหาความรู้ และค้นคว้าเป็นต้น ๒) จดจำได้มาก (ธตา) คือ ตั้งใจและรู้จักวิธีจำ โดยตั้งใจอ่านหรือฟังในสิ่งนั้น ๆ และจับใจความให้ได้ ๓) ปากว่องไว (วจสา ปริจิตา) คือ ตั้งใจท่องให้รู้โดยอัตโนมัติ ไม่ลืม ในสิ่งที่เป็นสาระสำคัญ ๔) เข้าใจชัดเจน (มนसानุเพกขิตา) คือ ตั้งใจพิจารณา ตรัสตรงในสิ่งนั้น ๆ อย่างทะลุปรุโปร่ง ๕) เห็นแจ้งทางตลอด (ทัญญูญา สุปัญญิวธา) คือ ความเข้าใจในปัญหาและรู้อย่างแจ่มแจ้งในปัญหาอย่างถ่องแท้ด้วยปัญญา

๔) ศิล ศิลเป็นหลักปฏิบัติสำหรับผู้ประพฤติปฏิบัติตนเพื่อความเป็นพหูสูต ดังที่ปรากฏในเรื่องพระปรณานิยเถระ ว่า ดังได้สดับมา งุมิพิชรายัชชพระเถระผู้กำลังฟังอริยวงศ์ในเรือนเป็นที่ทำความเพียรชื่อกัณณิการ์ ในชั้นทเวลวิหาร พระเถระทราบแล้ว มีจิตเลื่อมใสฟังธรรมเฉยทีเดียว กำลังพิชได้กล้าแข็ง พระเถระ พิจารณา ศิล ตั้งต้นแต่โรงเป็นที่อุปสมบท ให้ปิติเกิดขึ้นว่า “เราเป็นผู้มีศีลบริสุทธิ์” พิชกลับเข้าไปสู่แผ่นดินพร้อมกับการเกิดขึ้นแห่งจิต พระเถระได้ความแน่วแน่แห่งจิตในที่นั้นนั่นเอง เจริญวิปัสสนาแล้วบรรลุพระอรหัต¹¹ การเป็นผู้มีศิลนั้น เป็นพื้นฐานที่สำคัญในการให้เกิดการบรรลุธรรม ซึ่งถือว่าสำเร็จการเป็นพหูสูตอย่างสูงสุด

๕) ปฏิเวธ ปฏิเวธพาหุสัจจะ หมายถึง เป็นพหูสูตด้วยปฏิเวธพาหุสัจจะ คือความเป็นพหูสูตด้วยการรู้แจ้งธรรม¹² ปฏิเวธ หมายถึง การเข้าใจตลอด ทางตลอด ตรัสรู้ รู้ทะลุปรุโปร่ง ล่วงผลปฏิบัติ¹³ เมื่อบรรลุธรรมเข้าใจตลอดถึงความจริงแล้ว ย่อมชื่อว่าเป็นพหูสูตได้โดยปริยาย

ปัจจัยภายนอก

ปรโตโฆสะ (เสียงจากผู้อื่น) การกระตุ้นหรือชักจูงจากภายนอก คือ การรับฟังคำแนะนำสั่งสอน เล่าเรียนความรู้ สนทนาซักถาม ฟังคำบอกเล่าชักจูงของผู้อื่น โดยเฉพาะการสวดสัทธรรมจากท่านผู้เป็นกัลยาณมิตร¹⁴ อีกนัยหนึ่ง พาหุสัจจะ เกิดจากการศึกษา และการศึกษาที่ดีเกิดจากวิธี

¹⁰ ดูรายละเอียดใน มงคลัตถทีปนี ภาษาไทย ภาค ๑ ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔), หน้า ๑๕๐.

¹¹ มงคลัตถทีปนี ภาษาไทย ภาค ๑ ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔), หน้า ๓๒๒.

¹² ชุ.อุ. (ไทย) ๒๕/๑๕/๑๙๕.

¹³ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์*, พิมพ์ครั้งที่ ๒๑, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ผลิธัมม, ๒๕๕๖), หน้า ๑๙๗.

¹⁴ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม*, พิมพ์ครั้งที่ ๑๒, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ผลิธัมม, ๒๕๔๖), หน้า ๑๙๗.

การศึกษา ๔ แบบ คือศึกษาด้วยการฟัง ด้วยการคิด ด้วยการสอบถาม และด้วยการจดจำบันทึก¹⁵ ซึ่งเป็นการรับข้อมูลจากภายนอกที่เป็นประโยชน์แล้วจึงนำมาพิจารณาด้วยโยนิโสมนสิการซึ่งเป็นหลักภายในนั่นเอง

๓. พหุสัจจะสามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตในสังคมปัจจุบันได้ โดยการสำรวจปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นเป็นด้าน ๆ แยกออกได้ ๓ ด้านใหญ่ ๆ คือ ด้านสังคม ด้านเศรษฐกิจ ด้านการเมือง จากนั้นจึงนำเอาหลักการของพหุสัจจะทั้ง ๕ ประการไปประยุกต์ใช้ ดังนี้

๑) ด้านสังคม

ในสังคมปัจจุบันนี้ ได้รับอิทธิพลมาจากอารยธรรมตะวันตกที่แผ่อิทธิพลเป็นโลกาภิวัตน์ จนมีสถานะเป็นตัวแทนอารยธรรมของมนุษยชาติ และในอารยธรรมตะวันตกนั้นก็แน่นอนว่าตัวชูที่เชิดอารยธรรมก็คือ อารยธรรมอเมริกันนั่นเอง

อารยธรรมตะวันตกได้แผ่ครอบคลุมชีวิตทุกด้านของสังคม และก็แน่นอนว่าได้ก่อให้เกิดวิกฤตปัญหาทุกด้านเช่นกัน อย่างไรก็ตาม วิกฤตปัญหาทางเศรษฐกิจ การเมืองและสังคมนั้นเป็นเรื่องที่ปรากฏให้เห็นบนผิวหน้าเท่านั้น วิกฤตร้ายแรงยิ่งกว่าอยู่เบื้องหลังหรือลึกลงไปคือ วิกฤตคุณภาพของคน เพราะว่าคนเป็นปัจจัยตัวกระทำ ของปัญหาทั้งหมด เมื่อคนมีปัญหาก็แสดงว่าการศึกษาก็มีปัญหาด้วย เพราะการศึกษามีหน้าที่ที่จะสร้างคนหรือพัฒนาคนให้เป็นคนดีมีคุณภาพ ดังนั้น จึงกล่าวได้ว่าปัญหาสังคมของประเทศและของโลกนั้นล้วนสืบเนื่องมาจากปัญหาการศึกษาทั้งสิ้น¹⁶ เพราะฉะนั้น หากจะใช้ชีวิตในสังคมปัจจุบันอย่างปกติสุขได้ คนในสังคมต้องมีการศึกษาและมีคุณธรรมควบคู่กันไป โดยอาศัยหลักของพหุสัจจะทั้ง ๕ ประการ ดังนี้ คือ ๑) พุทฺธสุตา ฟังให้มาก หมั่นฟังข้อมูลข่าวสารหลาย ๆ ด้านเพื่อความชัดเจนของข้อมูลอันจะเป็นอุปการะในการดำเนินชีวิต ๒) ธตา ทรงจำไว้ หมั่นจดจำรายละเอียดต่างๆ ที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน รวมทั้งข้อมูลข่าวสารที่ผ่านเข้ามา ๓) วจสา ปริจिता ท่องปนด้วนวจา เป็นอีกวิธีหนึ่งในการจดจำซึ่งเป็นหลักการเรียนรู้ทั้งทางโลกและทางธรรม เพื่อให้มันคงต่อหลักการไม่ไขว่เขวไปตามกระแสสังคม ๔) มนสาณุปกชิตา พังด้วยใจ คือ การใส่ใจปัญหาสังคมที่เกิดขึ้นพร้อมกับศึกษาวิธีรับมือแก้ไขโดยการใส่ใจอยู่เป็นประจำ เพื่อให้รู้เท่าทันสังคมที่กำลังดำเนินไป ๕) ทิฏฐิยา สุปฏิวิทธา แหงตลอดด้วยดีด้วยทิฏฐิ คือการใช้ปัญญาพิจารณาหาเหตุผลอยู่บ่อย ๆ ไม่หลงติดไปตามกระแสนิยมหรือคตินิยมต่าง ๆ ที่สังคมกำลังประสบอยู่

๒) ด้านเศรษฐกิจ

ปัจจุบันนี้ เนื่องจากโลกเข้าสู่ยุคที่เรียกว่า โลกาภิวัตน์ ซึ่งหมายถึงว่า เมื่อมีเหตุการณ์ใดเกิดขึ้นที่หนึ่งก็จะเป็นที่รับรู้และแพร่กระจายไปอย่างรวดเร็วทั่วโลก สภาพโลกาภิวัตน์นี้มีหลากหลายอย่าง เช่นระบบการเมือง ระบบเศรษฐกิจ การสู้รบและการก่อการร้าย การทำลายธรรมชาติ แวดล้อมและอื่นๆ อันมากมาย แต่ในบรรดาโลกาภิวัตน์ต่าง ๆ นั้น มีสภาพโลกาภิวัตน์บางอย่างที่มีอิทธิพลแรงถึงกับครอบงำโลกาภิวัตน์อย่างอื่นไปทั่วโลก ซึ่งก็คือระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมเสรี¹⁷

¹⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๗๐.

¹⁶ ดูรายละเอียดใน พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), *การพัฒนาที่ยั่งยืน*, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทสหธรรมิก จำกัด), ๒๕๓๙, หน้า ๑๒๖.

¹⁷ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), *การพัฒนาที่ยั่งยืน*, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๓๙), หน้า ๒๐.

ระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมเสรีนี้เอง ส่งผลให้สภาพชีวิตของคนในเมืองมีลักษณะที่สับสน วุ่นวายและแออัด ซึ่งก่อให้เกิดความเสื่อมโทรมทางด้านวัฒนธรรม ค่านิยม สุขภาพกายและสุขภาพจิต และความไม่ปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน นอกจากนี้ผลจากความพยายามและการพัฒนาของรัฐ ยังมิได้กระจายไปอย่างทั่วถึง ประชาชนของประเทศอีกจำนวนมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในแหล่งเสื่อมโทรม (ที่ปัจจุบันเรียกว่า ชุมชนแออัด) และในพื้นที่ชนบทที่ห่างไกลยังมีความเป็นอยู่ที่ล้าหลัง และมีฐานะที่ยากจน ทั้งนี้เพราะการขาดคุณภาพทั้งในด้านสุขภาพทางกาย พื้นฐานสติปัญญาและความสามารถทางการประกอบอาชีพ¹⁸ เพราะฉะนั้นการดำเนินชีวิตในสังคมเศรษฐกิจที่ย่ำแย่อย่างในยุคปัจจุบันได้ จึงจำเป็นต้องพึ่งพาหลักการของพาหุสัจจะทั้ง ๕ ประการมาเป็นส่วนช่วยส่งเสริมให้เป็นบุคคลที่มีความรู้ความสามารถเพียบพร้อมต่อการรับมือปัญหาเศรษฐกิจต่าง ๆ ได้ ตัวอย่างเช่น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชกษัตริย์รัชกาลที่ ๙ ของประเทศไทย พระอัจฉริยภาพในความเป็นพหุสูตของพระองค์ทำให้ทรงรู้ว่า แม้สังคมที่พัฒนาแล้วเข้าสู่สังคมข่าวสารข้อมูล แต่สังคมไทยหาได้เป็นเช่นนั้นไม่ สังคมไทยยังเป็นสังคมคละผสมระหว่างสังคมเกษตรอุตสาหกรรมและข่าวสารข้อมูล เมื่อสังคมไทยมีลักษณะพิเศษเฉพาะตัว ในการแก้ไขปัญหาสังคมและพัฒนาสังคม จะใช้วิธีแบบตะวันตกทั้งหมดเลยย่อมเป็นไปได้ไม่ได้นั้น พระองค์จึงทรงริเริ่มสองแนวคิดที่เรียกว่า ทฤษฎีใหม่ (The New Theory) และหลักเศรษฐกิจแบบพอเพียง (Sufficiency Economy) เพื่อช่วยแก้ไขปัญหาเฉพาะของประเทศไทย แต่ในขณะเดียวกันก็สามารถนำไปประยุกต์ใช้กับประเทศอื่นๆ ได้เช่นเดียวกัน¹⁹

๓) ด้านการเมือง

ปัจจุบันนี้ ระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตย ซึ่งหมายถึง การปกครองที่ประชาชนเป็นใหญ่หรือการที่ประชาชนทุก ๆ คนมีส่วนร่วมในการปกครองได้รับความนิยมแพร่หลายไปทั่วโลก รวมทั้งประเทศไทย ประเทศต้นแบบของการปกครองแบบประชาธิปไตยนี้คือ ประเทศฝรั่งเศส โดยกำหนดหลักการพื้นฐานของการปกครองนี้ไว้ ๓ ประการด้วยกัน คือ

- ๑) เสรีภาพ (Liberty)
- ๒) เสมอภาค (Equality)
- ๓) ภราดรภาพ (Fraternity)²⁰

เมื่อโลกเข้าสู่ยุคอุตสาหกรรมที่เริ่มแนวคิดการพัฒนาแบบทุนนิยมเสรี ซึ่งเน้นความเจริญทางเศรษฐกิจ โดยมีประเทศสหรัฐอเมริกาเป็นผู้นำ ระบอบการปกครองประชาธิปไตยก็ตกอยู่ใต้อิทธิพลครอบงำของลัทธิทุนนิยมในระบบแข่งขันแย่งชิงผลประโยชน์ จนกระทั่งประชาธิปไตยใน

¹⁸ แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๕ พ.ศ. ๒๕๒๕-๒๕๒๙, หน้า ๒-๘ (คัดและตัดตอนมาโดย ประสาร มาลากุล ณ อยุธยา “การศึกษาเกี่ยวกับการพัฒนาคุณภาพชีวิต”, วารสารครุศาสตร์ ปีที่ ๑๒ ฉบับที่ ๑ ก.ค. - ก.ย. ๒๕๒๖, หน้า ๓).

¹⁹ ดร. กิจจา บานชื่น, มนุษย์สัมพันธ์กับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทวีพริ้นท์ จำกัด, ๒๕๖๐), หน้า ๒๐๖.

²⁰ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), มองสันติภาพโลก, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (นครปฐม: วัดญาณเวศกวัน, ๒๕๔๒), หน้า ๓๐-๓๑.

ปัจจุบัน ใช้คำว่า “ประชาธิปไตยแบบตลาดเสรี” (Free Market Democracy) และส่งผลให้หลักคิด ๓ ประการ มีความหมายเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม²¹

เพื่อแก้ไขปัญหาและพัฒนาคุณภาพของประชาธิปไตยให้หลักคิดพื้นฐานทั้งสามคือ เสรีภาพ เสมอภาค และภราดรภาพให้มีความสมดุล ประสานกลมกลืนกันเป็นองค์รวมได้ จำเป็นจะต้องมีการพัฒนาทั้งประชาชนและนักการเมืองให้มีความรู้ครบถ้วน คือรู้ลึก รู้รอบ รู้กว้างและไกล รวมทั้งสามารถนำความรู้ต่าง ๆ เหล่านั้นไปขบคิด วิเคราะห์ด้วยสติปัญญาอย่างจริงจัง หรือที่เรียกว่า การใช้ความเป็นพหุสูตนั่นเอง ความเป็นพหุสูต (พหุสัจจะ) จะช่วยทำให้รู้ว่า ในทางพระพุทธศาสนา หลักการใหญ่ที่จะทำให้การปกครองไม่ว่าจะอยู่ในระบบใด เช่น ระบบเผด็จการ ระบบคณาธิปไตย ระบบประชาธิปไตย ดำเนินไปด้วยดีเพื่อประโยชน์สุขของส่วนรวมแล้ว จะต้องถือเอาธรรมาธิปไตย เป็นหลักใหญ่ เพราะฉะนั้น ในสังคมประชาธิปไตยจึงต้องมีการพัฒนาคนด้วยการศึกษา ให้มีปัญญาเพิ่มขึ้นอยู่เสมอเพื่อให้ถึงจุดบรรจบที่ว่า ประชาชนที่ว่าเป็นเสียงส่วนใหญ่ นั้นจะได้ตัดสินใจเลือกเอาสิ่งที่ถูกต้องดีงามเป็นประโยชน์ แต่คนไม่มีการศึกษาหรือมีการศึกษา แต่ไม่ใช่เป็นการศึกษาที่รู้รอบหรือไม่เป็นพหุสูต ก็จะไม่ถือเอาธรรมหรือธรรมาธิปไตยเป็นใหญ่ คือไม่ถือหลักการ ไม่เอาความจริง ความถูกต้อง ความดีงาม ประโยชน์สุขที่แท้เป็นมาตรฐาน หรือเป็นที่ยึดถือ ก็จะเอนเอียงหรือเขวออกไป กลายเป็นยึดถือเอาตัวตนเป็นใหญ่ เอาผลประโยชน์เป็นใหญ่ หรือเอาคะแนนนิยมเป็นใหญ่

๔) ด้านศีล สมာธิ ปัญญา

ก. ศีล ศีลนั้น จะช่วยให้บุคคลมีความประพฤติปฏิบัติที่ดีงามถูกต้องตามธรรม โดยการกระทำบ่อยๆ สั่งสมบ่อยๆ จนติดเป็นนิสัย ซึ่งเป็นเหตุให้เป็นคนดีมีคุณภาพที่สังคมต้องการได้

ข. สมาธิ เป็นเรื่องของสมาธิในด้านจิตหรือระดับจิตใจ เพราะจิตใฝ่ใจมีเจตน์จำนงที่เป็นตัวขึ้นกำหนดพฤติกรรม และสภาพจิตใจมีความสุขก็ทำให้พฤติกรรมมีความมั่นคงปัญญาจะทำงานได้ผลและพัฒนาได้ต้องอาศัยสภาพจิตใจที่เหมาะสม โดยเฉพาะในการพัฒนาคนเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน ถ้าหากบุคคลมีการฝึกจิตให้มั่นคงตามหลักการของพหุสูตแล้ว ก็จะช่วยให้บุคคลนั้นๆ มีจิตใจที่แน่วแน่ ไม่วอกแวก ไม่ฟุ้งซ่าน จะทำให้เป็นบุคคลที่มีคุณภาพจิตดีและฝึกฝนแต่ในทางที่ถูกต้องดีงาม เป็นการยกระดับจิตของบุคคล

ค. ปัญญา การพัฒนาปัญญาตามหลักสูตรของพระพุทธศาสนานี้ เป็นปัญญาที่แตกต่างกับปัญญาซึ่งศึกษาเล่าเรียนในโรงเรียนหรือมหาวิทยาลัยที่ฝึกฝนให้คนมีความรู้เชี่ยวชาญในวิชาการบางอย่างโดยบางที่เป็นเรื่องเฉพาะทิศเฉพาะทาง มีความชัดเจนเพราะเรื่องเฉพาะด้าน สามารถกระทำการในเรื่องนั้น ๆ โดยที่ปัญญานั้นไม่เกี่ยวกับการแก้ปัญหาทางจิตใจเลย เมื่อมีปัญหาทางจิตใจขึ้นมา ความรู้ความเฉลียวฉลาดในวิชาการต่าง ๆ เหล่านั้น ซึ่งเป็นเฉพาะด้าน สำหรับประกอบการหรือทำอาชีพเป็นต้น ก็ไม่สามารถนำมาใช้แก้ปัญหาทางจิตใจ ปัญญาที่กลายเป็นสิ่งหนึ่งที่โดดเดี่ยวไปจากจิตใจ ปัจจุบันนี้ จึงเกิดปรากฏการณ์ภาวะแปลกแยกระหว่างจิตใจกับปัญหาในสังคม โดยเฉพาะ

²¹ ดูรายละเอียดใน พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), *มองสันติภาพโลก*, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (นครปฐม: วัตถญาณเวศกวัน, ๒๕๔๒), หน้า ๓๑.

สังคมประเทศที่พัฒนาแล้ว และนำไปสู่ปัญหาต่าง ๆ เช่นการฆ่าตัวตาย การพึ่งพาไสยศาสตร์ การหลงใหลคลั่งไคล้ลัทธิต่าง ๆ

ถ้าเป็นปัญญาในความหมายที่ตามหลักพหุสุตที่มองทุกอย่างเป็นองค์รวม ปัญญากับจิตใจจะต้องเชื่อมโยงเอื้อผลต่อกันตลอดเวลา เมื่อปัญญาเจริญขึ้น การที่คนจะมีจิตใจที่เป็นอิสระและมีความสุขก็เกิดขึ้น เพราะคนที่มีปัญญามากขึ้นนั้นจะสามารถเข้าใจชีวิตได้ดี และปฏิบัติต่อชีวิตของตนได้อย่างถูกต้องยิ่งขึ้น ชีวิตก็มีความสุข ไม่มีปัญหาหรือแก้ทุกข์ได้ พร้อมกันนี้ก็จะรู้จักปฏิบัติ ต่อสิ่งทั้งหลายที่แวดล้อมในโลกได้ เช่นเพื่อนมนุษย์ สังคม และธรรมชาติได้อย่างถูกต้องยิ่งขึ้นตามไปด้วย นอกจากหลักธรรมพหุสุตแล้ว ยังมีหลักธรรมอีกหลายหมวดที่เน้นข้อปฏิบัติเพื่อพัฒนาปัญญาให้เจริญงอกงาม ตัวอย่างเช่น **หลักวุฒิธรรม**²² ทำให้ชีวิตดำเนินไปได้ด้วยดี เปรียบเสมือนมีแสงส่องทางนำพาให้ตนเอง สังคม และประเทศชาติเจริญก้าวหน้าได้อย่างมั่นคง

5. บทสรุป

พหุสัจจะในพระพุทธศาสนาเถรวาทนั้น สามารถสรุปความหมายได้ดังนี้ พหุสัจจะ คือ ความที่ได้ศึกษาเล่าเรียนมาก ทรงความรู้กว้างขวาง ใส่ใจสดับตรับฟัง ค้นคว้าหาความรู้อยู่เสมอ มีองค์ประกอบสำคัญอยู่ ๕ ได้แก่ เป็นผู้ได้ฟังมากคือ ศึกษาเล่าเรียนได้สดับตรับฟังไว้มากทรงจำไว้ได้ คือ สามารถจดจำหลักการ หรือสาระได้ทรงจำได้แม่นยำ คล่องปาก คือ ท่องบ่นหรือใช้พูดอยู่เสมอจนแคล่วคล่อง ขึ้นใจ คือ ใส่ใจพิจารณานึกคิดจนแจ่มแจ้งในใจ และ แทงตลอดดีด้วยทวิภูติ คือ ขบได้ด้วยทฤษฎี มีความเข้าใจลึกซึ้งซึ่งประจักษ์ด้วยปัญญาทั้งในแง่ความหมายและเหตุผล พหุสุต มี ๒ อย่าง คือ พหุสุตของบรรพชิต และคฤหัสถ์ พหุสุตของภิกษุ นั้น แบ่งได้เป็น ๓ ประเภท คือ ภิกษุผู้ศึกษาพอพินิจ ผู้ให้บริการอุปัฏฐาก ผู้สั่งสอนภิกษุณี คฤหัสถ์ พหุสุต คือ ผู้มีสุตะน้อยไม่ตั้งมั่นในศีล ผู้มีสุตะน้อยตั้งมั่นในศีล ผู้มีสุตะมาก ไม่ตั้งมั่นในศีล และผู้มีสุตะมาก ตั้งมั่นในศีล บัณฑิตย่อมสรรเสริญในศีลและความเป็นพหุสุต

ความเป็นพหุสุตนั้นย่อมมีอานิสงส์มากมาย แต่สามารถสรุปผลได้คือ ภิกษุพหุสุตจะมีอานิสงส์ทำให้เกิดลาภ ทำให้ละอกุศล บรรลุ กุศลธรรม ทำให้บรรลุมรรคผลนิพพานโดยง่าย และคฤหัสถ์พหุสุตมีอานิสงส์ ทำให้บัณฑิตทั้งหลายสรรเสริญ และ ทำให้เกิดประโยชน์ทั้งโลกนี้และโลกหน้า

หลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับพหุสัจจะนั้น สามารถสรุปได้ ดังนี้ มีหลักธรรมที่เกี่ยวข้องตามที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา ๑๘ หลักธรรม มีหลักธรรมที่เป็นปัจจัยในการสร้างความเป็นพหุสุตอีก ๖ หลักธรรม และยังมีหลักอกุศลธรรมที่เป็นข้าศึกขัดขวางต่อการเป็นพหุสุตอีก ๓ หลักธรรม ที่เรียกว่า จริต ๓ รวมเป็นหลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับพหุสุตทั้งสิ้น ๒๗ หลักธรรม ซึ่งหลักธรรม ๒๔ ประการข้างต้นส่งผลให้บุคคลเป็นพหุสุต มีความรู้ควบคู่กับคุณธรรมอย่างแท้จริงสามารถนำไปใช้ได้ในการดำเนินชีวิตให้ประสบความสำเร็จได้ในทางโลกและทางธรรม

²² พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต), **ธรรมนุญชีวิต**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕), หน้า ๖๖.

ในการศึกษาการประยุกต์ใช้พหุสัจจะเพื่อการดำเนินชีวิตในสังคมปัจจุบัน ผู้วิจัยได้ใช้หลักอริยสัจ ๔ เป็นกรอบความคิดในการวิเคราะห์โดยเริ่มต้นจาก ทุกข์ อันหมายถึงวิกฤตปัญหาต่างๆ ที่ส่งผลกระทบต่อคุณภาพชีวิตของมนุษย์ชาติ จากนั้นจึงค้นหา สมุทัย หรือสาเหตุแห่งปัญหาว่าเกิดมาจากแนวทาง การพัฒนาที่เรียกว่า ‘ทุนนิยมเสรี’ ซึ่งเน้นความเจริญทางวัตถุมากกว่าจิตใจ และเพื่อให้ได้มาซึ่ง นิโรธ คือภาวะหมดทุกข์หรือหมดปัญหา ก็ได้นำเสนอ มรรค หรือวิธีแก้ไขปัญหา โดยใช้หลักธรรมทางพุทธศาสนา คือ ‘พหุสัจจะ’ ที่ว่าหลักธรรมนี้จะมีส่วนสำคัญหนึ่งที่จะช่วยแก้ไข ปัญหาต่าง ๆ ของมนุษย์เพื่อให้มนุษย์มีคุณภาพชีวิตที่ดีงามทั้งทางโลก คือ เศรษฐกิจ สังคม การเมือง และทางธรรม คือ ศีล สมาธิ ปัญญา

๑. ด้านสังคม สรุปได้ว่า ปัญหาสังคมที่โลกกำลังเผชิญอยู่ มีต้นตอมาจากการศึกษา ที่มุ่งเน้นไปด้านวิชาความรู้อย่างเดียว โดยละเลยการพัฒนาด้านจิตใจ เพราะฉะนั้นมันจึงเป็นการศึกษา ที่ทำให้ผู้เรียนไหลไปตามวัตถุนิยมและกิเลสตัณหา มากเกินไปจึงเกิดเป็นปัญหาทางสังคม เพราะฉะนั้น จึงจำเป็นต้องพึ่งพาหลักพหุสัจจะทั้ง ๕ ประการ คือ ๑) พหุสัจจะ ฟังให้มาก หมั่นฟังข้อมูลข่าวสาร หลาย ๆ ด้านเพื่อความชัดเจนของข้อมูลอันจะเป็นอุปการะในการดำเนินชีวิต ๒) ธตา ทรงจำไว้ หมั่นจดจำรายละเอียดต่างๆ ที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน รวมทั้งข้อมูลข่าวสารที่ผ่านเข้ามา ๓) วจสา ปริจิตา ท่องบ่นด้วนวจา เป็นอีกวิธีหนึ่งในการจดจำซึ่งเป็นหลักการเรียนรู้ทั้งทางโลกและทางธรรม เพื่อให้ มั่นคงต่อหลักการไม่ไขว่ไขว่ไปตามกระแสสังคม ๔) มนสา นุเปกขิตา พงศ์ด้วยใจ คือการใส่ใจปัญหา สังคมที่เกิดขึ้นพร้อมกับศึกษาวิธีรับมือแก้ไขโดยการใส่ใจอยู่เป็นประจำ เพื่อให้รู้เท่าทันสังคมที่กำลัง ดำเนินไป ๕) ทิฏฐิยา สุปฏิวิทูธา แหงตลอดด้วยดีด้วยทิฏฐิ คือการใช้ปัญญาพิจารณาหาเหตุผลอยู่ บ่อย ๆ ไม่หลงติดไปตามกระแสนิยมหรือคตินิยมต่าง ๆ ที่สังคมกำลังประสบอยู่ เพื่อให้มีความเจริญ และความปลอดภัยในชีวิต รวมทั้งนำเอาหลักการทางพระพุทธศาสนา โดยการนำเอาศีลธรรมมาใช้ ควบคุมกับระบบการศึกษาตามแนวของพหุสัจจะไปด้วย เพื่อให้ผู้เรียนมีความรู้และมีคุณธรรม กลายเป็นบุคคลที่มีคุณภาพ จึงสามารถช่วยแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ที่สังคมกำลังเผชิญอยู่ได้

๒. ด้านเศรษฐกิจ สรุปได้ว่า การที่จะพัฒนาเศรษฐกิจได้นั้นสามารถประยุกต์ใช้หลักธรรม ทางพระพุทธศาสนา มาช่วยในการพัฒนาเศรษฐกิจได้ โดยเฉพาะหลักพหุสัจจะทั้ง ๕ ประการ เช่นกัน ซึ่งสามารถใช้เป็นฐานคิดสำหรับผู้มีความรู้ที่เป็นพหุสัจจะบุคคลได้เป็นอย่างดี เช่น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชการที่ ๙ ของประเทศไทย ที่พระองค์ได้ศึกษาคำสอนทาง พระพุทธศาสนาจนกลายเป็นพหุสัจจะประยุกต์ใช้คำสอนเป็นฐานริเริ่มโครงการเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อให้ประชาชนอยู่ดีกินดีมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น เป็นการพัฒนาเศรษฐกิจที่ยั่งยืน

๓. ด้านการเมือง สรุปได้ว่า ปัญหาด้านเมืองนับเป็นวิกฤติที่รุนแรงที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน อัน เกิดขึ้นเกิดจากผู้นำที่ขาดความรู้ความสามารถ มีการแบ่งพรรคแบ่งพวก จนนำไปสู่ปัญหาด้าน การเมือง เพราะผู้นำไม่มีคุณสมบัติที่เพียงพอ ซึ่งคุณสมบัติหลักๆ ก็ได้แก่ความรู้และคุณธรรม เพราะฉะนั้นการจะแก้ปัญหาทางการเมืองได้ต้องใช้หลักธรรมพระพุทธศาสนาควบคู่ไปกับการพัฒนา ด้านการเมือง โดยให้บุคคลที่มีความเกี่ยวข้องทางการเมืองต้องมีความรู้ควบคู่กับคุณธรรมโดยอาศัย หลักการของพหุสัจจะทั้ง ๕ ส่งเสริมให้คนในชาติมีความรู้ควบคู่คุณธรรมไปด้วยจึงสามารถนำพา ประเทศชาติไปสู่ความเจริญได้อย่างยั่งยืน

๔. ด้านศีล สมาธิ ปัญญา สรุปได้ว่า หลักการของพหุสัจจะจะสามารถพัฒนาคุณภาพของ คนในด้านศีล สมาธิ และปัญหาได้ ซึ่งในด้านศีลนั้น จะช่วยให้บุคคลมีความประพฤติปฏิบัติที่ดีงาม ถูกต้องตามธรรม โดยการกระทำบ่อยๆ สัมผัสบ่อยๆ จนติดเป็นนิสัย ซึ่งเป็นเหตุให้เป็นคนดีมีคุณภาพ ที่สังคมต้องการได้ ส่วนในด้านสมาธินั้น เป็นเรื่องของจิตใจ ถ้าหากบุคคลมีการฝึกจิตให้มั่นคงตาม หลักการของพหุสัจแล้ว ก็จะช่วยให้บุคคลนั้นๆ มีจิตใจที่แน่วแน่ ไม่วอกแวก ไม่ฟุ้งซ่าน จะทำให้เป็น บุคคลที่มีคุณภาพจิตดีและฝึกฝนในทางที่ถูกต้องดีงาม เป็นการยกระดับจิตของบุคคล ส่วนในด้าน ปัญญานั้น พหุสัจจะช่วยพัฒนาในด้านข้อมูลความรู้และการใช้ปัญญาให้มองเห็นความสัมพันธ์ของสิ่ง ต่างๆ ได้ครบถ้วนหรือเป็นองค์รวม เมื่อคนมีคุณภาพก็ใช้คนเป็นศูนย์กลางในระบบพัฒนาชีวิตทั้งโลก และทางธรรมให้เกิดความยั่งยืนได้

6. ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะที่ได้จากการวิจัย

๑) รัฐบาลและองค์กรต่าง ๆ ทั้งภาครัฐและภาคเอกชน ควรจะส่งเสริมให้ประชาชนใน สังคมมีความรู้ควบคู่คุณธรรม ตามหลักการของพหุสัจจะทั้ง ๕ ประการ แล้วนำไปประยุกต์ใช้ให้ เกิดประโยชน์สูงสุดแก่การดำเนินชีวิตในด้านต่าง ๆ ในสังคมปัจจุบัน

๒) ควรจะมีความร่วมมือระหว่างองค์กรด้านการศึกษาและสถาบันสงฆ์ จัดอบรมทั้งระยะ สั้นและระยะยาว ให้กับประชาชนทุกระดับเพื่อให้เข้าใจอย่างชัดเจนลึกซึ้ง เกี่ยวกับหลักธรรมต่างๆ ทางพระพุทธศาสนาทั้งในแง่ความหมายและการนำหลักธรรมแต่ละหมวดไปใช้อย่างถูกต้อง และครบ ชุดเพื่อไม่ให้สังคมเสียประโยชน์ เช่น พรอมวิหาร ส่วนใหญ่ใช้แค่ เมตตา กรุณา มุทิตา แต่ละเลย อุเบกขา ทำให้เกิดผลเสียหายเพราะอาจจะช่วยเหลือลูกในทางที่ผิดต่อกฎหมาย หรือกติกาของสังคม ได้

ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

๑) ศึกษาเปรียบเทียบระหว่างโรงเรียนทั่วไปและโรงเรียนทางเลือกวิถีเกี่ยวกับสัมฤทธิ์ผล ด้านต่าง ๆ ตั้งแต่หลักสูตร การจัดการเรียนการสอน ครูและผู้เรียน เพื่อใช้เป็นแนวทางในการพัฒนา คุณภาพการศึกษาของประเทศ เพื่อเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ ให้คนในสังคมรู้เท่าทันความ เปลี่ยนแปลงและพร้อมรับมืออยู่ตลอดเวลา

๒) ศึกษาเปรียบเทียบระหว่างโรงเรียนทางเลือกวิถีพุทธด้วยกัน การจัดการเรียนรู้ตาม หลักไตรสิกขาว่ายังมีจุดอ่อนจุดแข็งหรือแตกต่างกันอย่างไร

บรรณานุกรม

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพฯ-
มหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

- _____ . อรรถกถาภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖.
- _____ . มังคลัตถทีปนี ภาษาไทย ภาค ๑ ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔.
- _____ . มังคลัตถทีปนี ภาษาไทย ภาค ๒ ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔.
- ดร. กิจจา บานชื่น. **มนุษย์สัมพันธ์กับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง**. กรุงเทพมหานคร: บริษัท วีพรีนธ์ จำกัด, ๒๕๖๐.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๑. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๖๑.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๒. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ผลิธัมม์, ๒๕๔๖.
- _____ . **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ ๓๐. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ผลิธัมม์, ๒๕๕๖.
- _____ . **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์**. พิมพ์ครั้งที่ ๒๑. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ผลิธัมม์, ๒๕๕๖.
- _____ . **มองสันติภาพโลก**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. นครปฐม: วัดญาณเวศกวัน, ๒๕๔๒.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). **การพัฒนาที่ยั่งยืน**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๓๙.
- พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต). **ธรรมนุญชีวิต**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.
- พ.อ.ปิ่น มุกขนัด. **มงคลชีวิต**. กรุงเทพมหานคร: สร้างสรรค์บุ๊คส์, ๒๕๔๙.
- รจิตแก้ว วงศ์พิพัฒน์. การศึกษาเชิงวิเคราะห์ความเป็นพหุสุตของพระอานนท์. **สารนิพนธ์พุทธศาสตร์มหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐.
- สุชีพ ปุญญานุภาพ. **พจนานุกรมศัพท์พระพุทธศาสนา ไทย-อังกฤษ อังกฤษ-ไทย**. พิมพ์ครั้งที่ ๘. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑.
- แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๕ พ.ศ. ๒๕๒๕-๒๕๒๙**, หน้า ๒-๘ (คัดและตัดตอนมาโดย ประสาร มาลากุล ณ อยุธยา “การศึกษากับการพัฒนาคุณภาพชีวิต”, วารสารครุศาสตร์ ปีที่ ๑๒ ฉบับที่ ๑ ก.ค. - ก.ย. ๒๕๒๖, หน้า ๓).